

До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.038
у Національній академії внутрішніх справ МВС України

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України Гриняка Андрія Богдановича на дисертаційне дослідження Коломієць Карини Вікторівни на тему: «Договір факторингу як підстава зміни кредитора у зобов'язанні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Реформування вітчизняного цивільного законодавства, що триває зараз в Україні стосується основоположних і фундаментальних для цивілістики концептів, у т. ч. й договірних зобов'язань в сфері управління фінансовими ресурсами. Так, постійна потреба суб'єктів цивільних відносин в обігових коштах спонукає їх до пошуку різноманітних форм і засобів регулювання своєї діяльності, які б найкраще могли задовольнити їхні інтереси. Найбільш ефективним інструментом у цьому відношенні став договір факторингу, який розглядають сьогодні як перспективний сегмент вітчизняного фінансового ринку, що здатен ефективно сприяти поповненню обігових коштів завдяки швидкій обіговості їх дебіторської заборгованості.

Зважаючи на це, актуальність теми дисертаційного дослідження пов'язана із подальшим реформуванням тих суспільних відносин, які ще недавно взагалі не були відомі нашій правовій системі, однак набули важливого значення в умовах формування вільного ринку товарів, робіт, послуг, що в свою чергу і зумовило необхідність відповідного правового регулювання. В силу того, що договір факторингу аж до прийняття ЦК України був мало відомою договірною конструкцією, його використання ще й дотепер викликає жваві дискусії щодо правової природу договору

факторингу; місця цього договору в системі договірних зобов'язань; співвідношення із суміжними договірними конструкціями; про види грошових вимог, які можуть бути придбані фактором за цим договором; про відступлення т.зв. майбутніх грошових вимог тощо.

Водночас й сьогодні доводиться констатувати комплексних монографічних досліджень договору факторингу як підстави зміни кредитора у зобов'язанні, і тому ступінь нерозкритості даної проблематики у цивілістичній доктрині залишається високим. Не сприяє ефективності застосування договору факторингу і недосконалість законодавчої конструкції зазначеного інституту договірного права. Саме тому необхідним видається належне теоретичне осмислення і вироблення пропозицій щодо як удосконалення механізму правового регулювання відносин факторингу, так і щодо правильного застосування цивільно-правових норм, адже важливим є аналіз того наскільки існуюча практика є оптимальною, які проблеми стоять перед правозастосовцем в цій сфері. Саме з'ясуванню цих питань присвячене дисертаційне дослідження К. В. Коломієць.

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження зумовлюється багатьма чинниками: 1) існуванням у ньому цікавих, з точки зору науки, положень, що можуть бути використані при розробці відповідних змін до цивільного законодавства та 2) докладними формулюваннями досліджуваних питань. Використання авторкою сучасного наукового доробку української та зарубіжної науки, оптимальної в рамках цього дослідження методології, дало можливість отримати якісно нові результати, спрямовані на удосконалення механізму врегулювання відносин з фінансування під відступлення права грошової вимоги.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Рецензована робота характеризується комплексним підходом до предмету дослідження.

Ознайомлення зі змістом рецензованої дисертації дозволяє зробити висновок про сумлінність здобувачки при підготовці дослідження.

К. В. Коломієць вдало оперує вмінням критично оцінювати наукові позиції з тих чи інших питань, які досліджуються у роботі. Порівнюючи різні точки зору науковців, авторка в багатьох випадках формулює власну позицію та є толерантною у дискусії з іншими фахівцями.

Представлене дисертаційне дослідження є одним з перших комплексних досліджень теоретичних і практичних проблем врегулювання відносин за договором факторингу. Такий підхід дозволив здобувачці сформулювати мету, завдання та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки новизни. Так, авторка поставила перед собою мету щодо розробки теоретичних основ конструкції договору факторингу як підстави заміни кредитора у зобов'язанні. Ознайомлення зі змістом дисертації К. В. Коломієць дає підстави для висновку, що автору вдалося досягти поставленої мети.

Авторка виявила належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правового матеріалу, знайшла та окреслила низку дискусійних питань у сфері цивільного права, проблем, що підлягають осмисленню і відповідного їх вирішення. Дослідження базується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень, висновків. Це значною мірою обумовлено і характером дослідницької бази. У роботі містяться нові пропозиції щодо внесення змін до Цивільного кодексу України, що спрямовані на усунення суперечностей та подальшого розвитку досліджуваного правового інституту.

Високий ступінь наукової обґрунтованості результатів проведеного дослідження забезпечено завдяки використанню наукових методів пізнання, зокрема, діалектичного, історичного, порівняльно-правового, аналізі та синтезу, системно-структурного, герменевтичного, функціонального, моделювання тощо.

Вищевикладене свідчить про достатній рівень обізнаності дисертантки у досліджуваних питаннях. Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку має чіткий і зрозумілий вигляд й повною

мірою відповідає встановленим вимогам. Все це дає підстави вважати про досягнення здобувачем мети наукового пошуку.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, у значному ступені зумовлюються актуальністю дослідження й не викликають сумнівів.

Серед положень дисертації, які характеризуються елементом новизни, та, на наш погляд, допомагають вирішити низку важливих теоретичних проблем, слід окремо зупинитися на таких результатах дослідження.

Передусім, викликає схвалення відображений у підрозділі 1.1. дисертації комплексний підхід, за яким авторка розглянула та критично оцінила не лише всі існуючі дисертаційні дослідження із проблематики, що розглядається, але й здійснила у поєднанні з власними коментарями огляд існуючих наукових статей, тез-доповідей та навчальної літератури з цього питання. І ось тут, на нашу думку, основна цінність проведеної роботи вбачається не лише у висловленні авторської оцінки таких публікацій, а насамперед у констатації факту незначної уваги до цієї проблематики у вітчизняній цивілістиці. Як наслідок дослідниця робить висновок, що саме належна увага вчених до цього питання сприятиме вдосконаленню чинного законодавства, що регулює відносини, які виникають у зв'язку із укладенням договору факторингу, предметом якого є фінансування під відступлення права грошової вимоги.

Заслугують підтримки зроблені в роботі висновки про природу та місце договору факторингу. Так, договір факторингу є самостійним видом цивільно-правового договору, основу якого складає відступлення однією стороною (клієнтом) другій стороні (факторові) права грошової вимоги до третьої особи (боржника). Особливостями цього договору є: специфічний суб'єктний склад – суб'єкти підприємницької діяльності; предмет – грошові кошти (фінансування) клієнта, яке здійснюється фактором та наявна грошова вимога або вимога, що може виникнути в майбутньому, яка відступається клієнтом фактору; можливість надання інших послуг, які не входять в

предмет договору (Стор. 114 дисертації). Крім того договір факторингу має складну структуру, що відображається у притаманності йому елементів інших, поіменованих в законі договорів, однак це не передбачає прямого застосування норм, що регулюють дані договірні відносини, до відносин, що виникають із договору факторингу. По-друге, укладення договору призводить до виникнення у сторін двох і більше обов'язків, які мають спільну мету і в процесі виконання стають основним зобов'язанням – фінансування, надання грошових коштів. По-третє, окремі компоненти договору факторингу (фінансування, відступлення права грошової вимоги з метою забезпечення виконання зобов'язання, надання додаткових послуг тощо) не можуть існувати окремо, а тому не можуть стати його частиною. По-четверте, встановлення в договорі факторингу будь-якого виду забезпечення зобов'язання є одним із варіантів ускладнення зобов'язання, але насправді вони є одним зобов'язанням, і це не призводить до виникнення нового додаткового зобов'язання (Стор. 138 дисертації).

Цікавою видається пропозиція авторки першочерговим правом надсилання повідомлення боржнику про відступлення права грошової вимоги за договором факторингу наділити саме клієнта. Як видається, такий підхід допоможе запобігти розголошенню умов первісного договору, що відповідає інтересам всіх учасників – і боржника, і клієнта, і фактора, адже саме клієнта і боржника пов'язує тривале співробітництво. До того ж, що є не менш важливим, у випадку, коли про здійснене відступлення, боржника повідомить саме клієнт, у боржника не виникне сумнівів у дійсності відступленого права вимоги, а, відповідно, не виникне і необхідності вимагати у фактора доказів здійсненого відступлення. Саме тому варто підтримати висловлену на Стор. 151-152 дисертації пропозицію редагування ч. 1 ст. 1082 ЦК України.

Доцільно підтримати зроблений в роботі висновок (Стор. 174, 203) щодо можливості і необхідності страхування сторонами договору факторингу своїх інтересів. При використанні страхування банк чи

факторингова компанія отримують можливість надання своїм клієнтам факторингових послуг з більш високими лімітами на одного дебітора; прийняття на фінансування портфелів з більш широким спектром дебіторів; обмеження кредитних ризиків «факторингово портфеля»; мінімізації роботи з оцінки та моніторингу платоспроможності дебіторів. Як видається, такий підхід спрямовано на захист від неплатоспроможності божників фінансових агентів, адже ризики самого фактора (факторингової компанії), не враховуються, що безперечно негативно відбивається на його фінансовому становищі, і особливо у тих випадках, коли договором не передбачено жодного з існуючих видів забезпечення виконання зобов'язання.

Цікавим для аналізу є зроблений на Стор. 187-188 дисертації висновок щодо необхідності нарахування відсотків на суму фінансування і на винагороду фактора за користування його послугами з моменту, коли клієнт довідався чи повинен був довідатися про недійсність відступленого права грошової вимоги, і до моменту повернення відповідних сум фактору. З цього ж моменту (коли клієнт довідався чи повинен був довідатися про недійсність відступленого права грошової вимоги) повинно бути припинено нарахування винагороди за користування клієнтом наданими йому фактором грошовими коштами. Відсотки за користування чужими грошовими коштами будуть носити заліковий характер (ст. 624 ЦК України), тобто якщо збитки, завдані фактору, перевищують суму відсотків, то він має право вимагати від клієнта відшкодування збитків в частині, що перевищує цю суму. Також вказані відсотки будуть мати характер відшкодування фактору недержаних доходів, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (ч. 2 ст. 22 ЦК).

Дисертації притаманні й інші, не менш цікаві висновки, зроблені автором за результатами дослідження. Сформульовані висновки та пропозиції щодо предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки цивільного права загалом і договірному права зокрема та удосконаленню відповідного законодавства.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження відображено у 12 наукових публікаціях, з яких 6 статей опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, 1 – в зарубіжному періодичному виданні та 5 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів на наукових і науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачем наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (Додаток А дисертації) дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

У дисертації К. В. Коломієць «Договір факторингу як підстава зміни кредитора у зобов'язанні» не виявлено порушень академічної доброчесності.

Зауваження щодо змісту дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, які відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх автором, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. В межах рецензованого дослідження варто було б задатись питанням доцільності систематизації договорів в сфері фінансування під відступлення права грошових вимог. На нашу думку, насамперед варто було б визначити місце договорів факторингу в групі договорів про надання послуг. Далі на основі поширеної форми систематизації цивільно-правових договорів на типи, підтипи, види та підвиди виокремити вид договору факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), в межах якого варто було б подумати над виокремлення таких його підвидів, як договір відступлення права грошової вимоги; договір відступлення права грошової вимоги в забезпечення іншого зобов'язання; договір відступлення, за яким зобов'язання виникають у момент укладення, а набрання чинності

відступлення права вимоги обумовлено настанням певної події; договір, за яким самі зобов'язання сторін виникають лише при настанні певної події тощо. Як видається, проведена в такому напрямі систематизація дозволила б виокремити систему договорів, що використовуються у практиці фінансування під відступлення права грошової вимоги.

2. Характеризуючи на Стор. 81-82 дисертації договір факторингу як ризиковий договір, а також виокремлюючи види ризиків, які може приймати на себе фактор за договором (валютні, відсоткові, кредитні, ліквідні тощо), в роботі зроблено цікавий для аналізу висновок, що вірогідність фінансових втрат напряду залежить від встановлених договором умов. Разом із тим, цілком доречно використавши метод економічного аналізу в сфері договірних правовідносин, варто було б розвинути цю думку шляхом опису можливих випадків розподілу ризиків між сторонами договору, коли за допомогою договору ризик приймається сторонами таким чином, щоб розділити порівну можливі збитки чи навпаки наслідки неотримання або ж отримання зустрічного задоволення за договором в меншому обсязі, ніж те що надавалось. Якщо це продемонструвати, наприклад, на стороні фактора, то він за допомогою договору може розділити з клієнтом ризик можливої несплати боржником пред'явленої до виконання вимоги.

3. Викликає заперечення використання протягом всього тексту дисертаційного дослідження словосполучень «правове регулювання договору факторингу», що не є вірним зважаючи на наступне. Цивільно-правовий договір, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 6 ЦК України, сам є регулятором приватноправових відносин, відповідно вищезазначене формулювання нашоюхує на сумнівний висновок про можливість «регулювання регулятора». Так, договір факторингу у більшості випадків сам є повноцінним регулятором відносин між фактором та клієнтом. Більше того сфера його регулювання поширюється навіть на боржника як третю особу в зобов'язання. Відповідно більш вірнішим є формулювання «правове регулювання відносин за договором факторингу», адже, як слушно зазначено

у дисертаційному дослідженні, договору факторингу притаманна складна правова природа. Правова модель договору факторингу як регулятора відносин фінансування під відступлення права грошової вимоги полягає в тому, що він є: а) юридичним фактом (правомірною дією – юридичним актом), на основі якого виникають зобов'язання учасників; б) документом, що містить умови щодо правового регулювання цих відносин; в) формою існування майнових відносин (зобов'язанням). Саме таке його значення повністю охоплює усі вищезазначені ролі, оскільки як регулятор майнових відносин договір факторингу може набувати різних форм: в одних випадках він буде зобов'язанням, а в інших – юридичним фактом, дією, правочином чи документом, який містить умови щодо правового регулювання відносин фінансування під відступлення права грошової вимоги.

4. Додаткового пояснення при публічному захисті потребує доцільність характеристики договору факторингу як фидуціарного договору (Стор. 82 дисертації). Зазначена характеризуюча цей договір ознака повинна була б в такому разі бути детально проаналізована у підрозділі 2.1 дослідження, де й мало б бути доведено доречність його характеристики як фидуціарного, не дивлячись на той факт, що основна мета у контрагентів за договором полягає зовсім не у виробленні довіри та підтримці один одного, а в отриманні комерційної вигоди від участі у цих правовідносинах. Зважаючи на це варто задатись пошуком відповіді на питання, чи дійсно цей договір доцільно характеризувати як довірчий (фидуціарний)?

5. Цікавою для доктринального аналізу є описана у підрозділі 3.1. дисертаційного дослідження ситуація щодо можливості чи навпаки неможливості визнання відступлення права вимоги недійсною у випадку наявності у боржника заперечень чи права на залік грошових коштів. Дослідниця з цього приводу доходить висновку, що наявність у боржника заперечень чи права на залік грошових коштів є підставою визнання відступлення права вимоги недійсною та пояснює це відомою для клієнта обставиною, яка ґрунтується на попередніх домовленостях з ним. Разом з тим

наведені аргументи не є достатніми для такого висновку, адже цілком можливою санкцією за допущене порушення з боку клієнта могло б бути притягнення до цивільно-правової відповідальності шляхом покладення на останнього додаткових обов'язків. Відповідно наведений в роботі висновок про недійсність відступлення права вимоги потребує додаткового обґрунтування (Стор. 144-145 дисертації), зважаючи й на закріплену законодавчо вказівку про відповідальність клієнта за дійсність права грошової вимоги, право якої відступається.

6. Навівши на Стор. 74-75 дисертації висловлену в юридичній літературі думку про субсидіарне застосування до факторингових відносин цивільного законодавства, варто було б задатись питанням, які ж аргументи спонукають дослідників робити такі висновки. Відповідно аналіз наведених аргументів дозволив б авторці не наводити такі цитати господарсько-правової літератури, а спробувати спростувати їх не шляхом проведення характеристики договору факторингу, а навпаки через встановлення факту недієвості двох статей Господарського кодексу України (ст. 339, 350). Так, аналіз ст. 339 ГК України передбачає лише перелік банківських операцій, детальна регламентація яких відображена у Законі України «Про банки і банківську діяльність». Натомість ст. 350 ГК закріплено підхід, що суперечить положенням гл. 73 ЦК України, адже у наведеній статті обмежено перелік учасників ринку фінансових послуг, які можуть виступати фактором у цих правовідносинах, лише банківськими установами. А частина 2 цієї ж статті взагалі відсилає до положень ЦК України та спеціального законодавства України. Зважаючи на це сумнівною є теза про субсидіарність норм ЦК у відношенні до ГК України. Більше того скасування цих статей ГК України жодним чином не відобразиться на механізмі правового регулювання факторингових правовідносин.

Загалом же варто зауважити, що висловлені зауваження у своїй більшості є дискусійними або мають рекомендаційний характер, тому вони в жодному разі не впливають на високу позитивну оцінку рецензованої роботи

в цілому. Здобувач наукового ступеня К. В. Коломієць володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом її дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Вона проявила безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному й методологічному рівні.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Представлена К. В. Коломієць дисертаційна робота на тему «Договір факторингу як підстава зміни кредитора у зобов'язанні» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що полягає у розробленні теоретичних основ договору факторингу як підстави заміни кредитора у зобов'язанні.

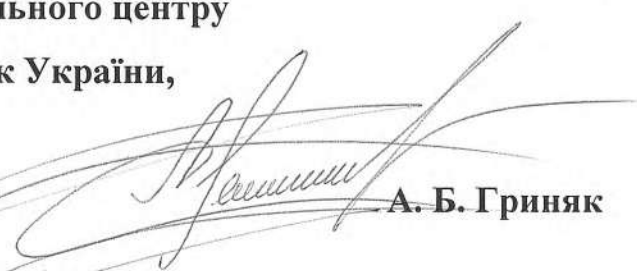
Вищезазначене дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Договір факторингу як підстава зміни кредитора у зобов'язанні» за змістом відповідає п. 10–12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та оформлена відповідно до вимог, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40, а її автор – Коломієць Карина Вікторівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право.

Т.в.о. директора Київського регіонального центру

Національної академії правових наук України,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України

А. Б. Гриняк

*Згідно з рішенням А.Б. завідувача:
Виступив директор Київського регіонального центру
НАПрН України з зазначених питань*

